

BOSHLANG'ICH SINFLARDA BADIY ASARNI TAHLIL QILISHNING METODIK SHARTLARI

Bamulloyeva Shodiyona

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 10- 23-guruh talabasi

Annotatsiya: Badiiy asarlarni tahlil qilish — onatili va o'qish savodxonlining muhim sohalaridan biri bo'lib, uning asosiy maqsadi — asar mazmuni, shakli, tasvir usullari, san'ati va uning ko'rsatilgan zamon va jamiyat haqidagi fikrlarini chuqur o'rganishdan iborat. Badiiy asarni tahlil qilishda bir qancha metodik shartlar mavjud bo'lib, ular a onatili va o'qish savodxonlining ilmiy yondashuvini va asar haqida to'liq tasavvur hosil qilishni ta'minlaydi. Ushbu maqolada badiiy asarni tahlil qilishning metodik shartlari haqida batafsil bayon etamiz.

Kalit so'zlar: badiiy asarlar, onatili va o'qish savodxonli, asar, metodik qoidalar, ifodali o'qish, mazmun shakllantirish, boshlang'ich sinflar, dunyoqarash

Kirish. Boshlang'ich sinflarda badiiy asar quyidagi muhim metodik qoidalar asosida tahlil qilinadi:

1. Asar mazmunini tahlil qilish va to'g'ri, tez, ongli, ifodali o'qish malakalarini shakllantirish bir jarayonda boradi (asarning mazmunini tushuntirishga oid topshiriq o'qish malakalarini takomillashtirish topshirig'i ham hisoblanadi).

2. Asarning g'oyaviy asoslari va mavzusini, uning obrazlari, syujet chizig'i, kompozitsiyasi va tasviriy vositalarini tushuntirish o'quvchilarning shaxs sifatida umumiy kamol topishiga yaxshi xizmat qiladi, shuningdek, bog'lanishli nutqining o'sishi (lug'atining boyishi va faollashishi)ni ta'minlaydi.

3. O'quvchilarning hayotiy tajribasiga tayanish asar mazmunini ongli idrok etishning asosi va uni tahlil qilishning zaruriy sharti hisoblanadi.

4. Sinfda o'qishga o'quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirish, atrof muhit haqidagi bilimlarini kengaytirish va ilmiy dunyoqarash asoslarini shakllantirishning samarali vositasi sifatida qaraladi.

Asarni tahlil qilishda hisobga olish zarur bo'lgan muhim omillardan biri uning o'quvchilarga hissiy ta'siridir. Badiiy asarni tahlil qilishda o'quvchilar asarda qatnashuvchi shaxslarga baho berishda o'zining shaxsiy va axloqiy tushunchalaridan foydalanadi. Ular axloqiy sifatlardan botirlik, to'g'rilik, mehnatsevarlik yaxshilik tushunchalarini anglab yetganlar va ko'p ishlatadilar. Qahromonlarning boshqa sifatlarini tasvirlash uchun ularning so'z boyligi yetishmaydi. Bu jarayonda o'qituvchi o'quvchilar bilan asar matnini tahlil qilib, ular nutqiga personajlarning axloqiy intellektual, emotsional sifatlarini tasvirlovchi so'zlarni kirita boradi. O'quvchilar muallifning asosiy fikrini tushunibgina qolmay, muallif hayajonlangan voqeadan ham hayajonlansinlar.

Matnni tahlil qilish o'quvchida fikr qo'zg'atishi, hayotiy tajribasining muallif qayd etgan dalillarga to'g'ri kelish-kelmasligini aniqlashi zarur. Tahlil davomida asarning estetik qimmatini, badiiy go'zalligi ham alohida qayd qilib o'tiladi. Boshlang'ich sinflarda asar tahlilida badiiy til vositalari – sifatlash, o'xshatish, jonlantirish, mubolag'a va adabiy janr turlari – ertak, hikoya, masal, she'r, doston, maqol, topishmoq kabilar bilan amaliy ravishda tanishtiriladi. Badiiy asar tilini tahlil qilish orqali o'quvchilarda o'z ona tiliga muhabbat hissi, badiiy asarni ongli o'qish ko'nikmasi o'stiriladi, asar g'oyasini chuqur idrok etishga zamin hozirlanadi, o'quvchilar nutqi rivojlaniriladi.

O'zbekiston Respublikasining ta'lim tizimida ham boshlang'ich sinf o'quvchilarining milliy tarbiyasi shakllanishida ham afsona va rivoyatlarning o'rni beqiyosdir. Masalan, "Shiroq" afsonasida Vatanparvarlik, jasurlik, insoniylik olg'a suriladi. Bu asosda bolalar ruhiyati takomillashadi. Afsonalarimizni bolalarga o'rgatishda har xil ilg'or vositalar asosida dars jarayonini olib borsak maqsadga erishamiz.

Tadqiqot metodologiyasi va tahlil natijalari. Badiiy asar tahlili: metodik shartlar va yondashuvlar

1. Asar tahlilining maqsadi va vazifalari

Badiiy asarni tahlil qilishning birinchi bosqichi uning maqsadini aniqlashdir. Tahlilning asosiy maqsadi — asar mazmuni va shaklini to'g'ri tushunish, muallifning ideyasini aniqlash, asar ichidagi obrazlar, tasvirlar va stilistik

vositalarni tahlil qilishdir. Bu jarayonda asar haqida to'liq tasavvur hosil qilish va uni o'qishga oid aniq xulosalar chiqarish muhimdir.

2. Tahlilning metodologik asoslari

Badiiy asar tahlilini o'tkazishda metodik yondashuvlar muhim rol o'ynaydi. Bu yondashuvlar quyidagicha bo'lishi mumkin:

- **Struktural tahlil:** Asarning tuzilishini o'rganish, uning qismlarini (kiritish, asosiy qismlar, xulosa) ajratib ko'rsatish.
- **Psixologik tahlil:** Personajlar va ularning psixologik xususiyatlarini aniqlash.
- **Sotsial-tarixiy yondashuv:** Asarning yozilgan davrini va jamiyatning holatini tahlil qilish, bu o'zgarishlar asarga qanday ta'sir qilganini o'rganish.
- **Badiiy shakl va stilistik vositalar tahlili:** Asarda ishlatilgan til, uslublar, metaforalar va boshqa badiiy vositalarni aniqlash.

3. Asar mazmuni va shaklini tahlil qilish

Badiiy asarni tahlil qilishda mazmun va shakl o'rtasidagi munosabatni chuqur o'rganish zarur. Mazmun — asarning ichki yadrog'i bo'lib, muallifning asosiy g'oyasi, personajlar orasidagi munosabatlar va voqealar tizimi kabi omillarni o'z ichiga oladi. Shakl esa asarning tashqi ko'rinishi, ya'ni uning tuzilishi, uslub, leksik vositalari va strukturasini anglatadi. Bu ikki jihatning birligi asarning badiiy kuchini yaratadi.

4. Personajlar va ularning obrazlarini tahlil qilish

Badiiy asarda personajlar — muhim obrazlar bo'lib, ular asarning g'oyasini ochishda, o'quvchi bilan muloqotda muhim rol o'ynaydi. Personajlarning xarakterini va ularning rivojlanish dinamikasini tahlil qilish kerak. Personajlarning psixologik xususiyatlari, ularning hayotdagi o'rni va asar voqealari bilan aloqasi orqali muallifning asarga qo'shgan hissasini tushunish mumkin.

5. Maqsadli tahlil qilish (interpretatsiya)

Asarni tahlil qilayotganda, uni to'g'ri talqin qilish muhimdir. Asar faqat sarlavhasi va oddiy mazmunidan iborat emas; asar ichida yashirin ma'no, qiyoslar,

simvollik va boshqa badiiy vositalar orqali muallifning maxfiy g'oyalari berilgan bo'lishi mumkin. Shuning uchun badiiy asarni tahlil qilishda, interpretatsiya qilish (talqin etish) juda muhimdir.

6. San'at va uslubning tahlili

Badiiy asar san'ati va uslubi uning muvaffaqiyatli yaratilishiga yordam beradi. Har bir adib o'zining uslubiy xususiyatlariga ega, bu xususiyatlar esa asarning badiiy shaklini tashkil etadi. Uslubiy vositalar va san'ati orqali asar o'quvchi qalbiga ta'sir qiladi va ularni yanada chuqurroq tahlil qilish imkonini beradi.

7. Asarning didaktik va estetika jihatlarini o'rganish

Badiiy asar faqat g'oya tashuvchi yoki estetik qiymatga ega bo'lishi mumkin. Didaktik jihatdan asar o'quvchiga biror bir axloqiy yoki ijtimoiy saboq berish imkoniyatini yaratadi. Estetika esa asarning go'zalligi, poetik xususiyatlari va obrazlar yaratishda ishlatilgan metodlarni tahlil qilishni anglatadi.

8. Tahlil jarayonida texnik va metodik yondashuvlar

Tahlil qilishda adabiyotshunos turli metodlardan foydalanishi mumkin:

- **Kontekstual tahlil** — asarni yozgan davr va muhitni hisobga olib, muallifning ideyasini tushunish.
- **Leksik tahlil** — asarda ishlatilgan so'zlar, ularning ma'nosi, qiyosiy usullar va stilistik vositalarni o'rganish.

Adabiyotlar sharhi va natijalari. Rivoyatlar har bir sinf kesimida o'rganiladi. 3-sinf o'qish darsligida yettita rivoyat kiritilgan bo'lib, shu rivoyatlarimizdan biri "Ibn Sinoning shogirdlari " rivoyatini quyidagi, "To'rt pog'onali" metod orqali dars jarayonini olib boramiz. "To'rt pog'onali" metodning bosqichlari quyidagilardan iborat: 711 www.kokanduni.uz "Tushuntirish" bosqichida o'qituvchi o'quvchilarga avval oddiy rivoyatni o'qib, tushuntirib beradi. "Nima qilish kerakligini ko'rsatib berish" bosqichida o'qituvchi o'quvchilarga topshiriqni qanday bajarish kerakligini amalda ko'rsatib beradi. Uchinchi bosqichda o'quvchilar o'qituvchi ko'rsatgan ish harakatlarini takrorlaydi, o'quvchilar bajarayotgan harakatlar yuzasidan o'qituvchi o'z fikrini bildirib, xatolarini to'g'rilab turadi. "Mashq qilish" bosqichida ta'lim oluvchilarning hatti-harakati o'qituvchi tomonidan nazorat qilib boriladi.

O'quvchilar ish amallarini mukammal o'zlashtirganlaridan so'ng, uni mustaqil bajaradilar. "To'rt pog'onali" metodning asosiy belgisi o'quvchilarning harakatlari O'qituvchi ko'rsatib bergan harakatlar doirasi bilan cheklanganligidadir. "To'rt pog'onali" metodning afzalliklari: ta'lim oluvchilarda amaliy ko'nikmalarni shakllantirishda yordam beradi; vaqtdan unumli foydalanish imkoniyati mavjud; oddiy ish bosqichlarini o'zlashtirish darajasi yuqori bo'ladi. Ibn Sinoning shogirdlari bular quyidagilar: Tozalik Parhez Badantarbiya Bemor kayfiyati Natijaviyligi: Ziyraklik oshadi; Mustaqil fikrlash ko'nikmasi rivojlanadi; Qiyosiy o'rganish rivojlanadi. So'z ajratish malakasi rivojlanadi. Bunday interfaol darslarni tashkil etish o'quvchilardan darsda faol ishtirok etishni, manbalardan foydalanib, mustaqil yakka holda guruhda jamoa bo'lib bilim olishni mavzu yuzasidan o'z mustaqil fikrini bildirishni talab etadi. Ilg'or pedagogik texnologiya usullari asosida tashkil etiladigan darslar muntazam o'tkazilib borilsa o'quvchida mustaqil bilim olish, olingan bilimlarni tahlil qilib, erkin fikr bildirish tajribasi boshlang'ich sinflardan oq shakllanib boradi.

Xulosa qilib aytganda, Badiiy asarni tahlil qilish, uning barcha qatlamlarini va chuqur jihatlarini o'rganishni talab etadi. Har bir tahlil jarayonida muallifning san'ati, tasvirlari, obrazlari va asaridagi metaforik ma'nolarni aniqlash zarur. Tahlilning metodik shartlari badiiy asarni tushunish, talqin qilish va adabiy merosni to'g'ri o'rganish uchun muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Yo'ldoshev M. Badiiy matn lingvopoetikasi. –T.: Fan, 2008. –160b.
2. Mamatova. G Boshlang'ich sinf o'quvchilarida adabiy tushunchalarni shakllantirish metodikasi.–T.: Istiqlol, 2010. –55 b.
3. Matjonov S. Maktabda adabiyotdan mustaqil ishlar. –T.:O'qituvchi, 1996. – 108b.
4. Matchonov S., G'ulomova X., Suyunov M., Boqiyeva H. Boshlag'ich sinflarda o'qish darslarini pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish.–T.: Yangiyo'l poligraf servis, 2008. –224 b.
5. Matchonov S. va b. O'qish kitobi (4-sinf uchun darslik) -T.: Yangiyo'l poligraf servis, 2020. – 266 b. O'zbek maktablarida ona tili o'qitish kontseptsiyasi. –T.: O'zPFITI,1993.– 21b.
6. Toshpo'latova, N. (2023). BOSHLANG 'ICH SINFLARDA O 'QUVCHILAR ILMIY DUNYOQARASHINI SHAKLLANTIRISHDA

SINFDAN TOSHQARI ISHLARNI TOSHKIL ETISH TURLARI. Pedagogika fanlarining shakllanishida nazariy jihatlar , 2 (8), 77-83.

7. Toshpulatova, N. (2023). PEDAGOGICAL FOUNDATIONS OF THE USE OF THE SPIRITUAL HERITAGE OF EASTERN SCIENTISTS IN THE ORIENTATION OF STUDENTS TO THE PROFESSION. Science and innovation, 2(B4), 273-278.

8. Eshboeva, S. K. Q. (2021). Use of people's oral creativity in the formation of ecological concepts of primary school students on a creative basis. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(10), 763-769.

9. Eshboyeva, S. (2022). Didactic possibilities of creative approach in forming ecological concepts in primary class students. Conferencea, 200-205.

10. [The importance of riddles in the development of students creativity in the learning process](#)

ZMS Qizi - Asian Journal Of Multidimensional Research, 2021

11. [BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHLARINING LUGATLAR BILAN ISHLASH JARAYONIDA KREATIVLIGINI OSHIRISH](#)

MSQ Ziyaqulova, HIQ Raxmatova - ... : Innovative, educational, natural and social sciences, 2021

12. Ziyaqulova Maftuna Shuhrat qizi “Problems and solutions of scientific and innovative research” “Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijobiy fazilatlarni shakllantirish mexanizmi”- 2024- yil 182-1187-betlar Volume 01. ISSUE 07 universalconference.us.

13. Ziyaqulova Maftuna Shuhrat qizi and Feruza Hayitova Abdullayevna, “THE ROLE OF PICTURES IN THE FORMATION OF STUDENTS 'CREATIVE ABILITY IN LITERACY LESSONS”, IEJRD - International Multidisciplinary Journal, vol. 6, no. 4, p. 3, Jul. 2021.